

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 26, Sayı/Issue: 50, Yıl/Year: 2024 (Aralık/December)

Klasik Arap Şiirinde Özhiciv ve Kendini Hicveden Şairler
Self-Satire and Self-Satirizing Poets in Classical Arabic Poetry

Mehmet Şirin Aladağ

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve
Belağatı Ana Bilim Dalı – Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Rhetoric.
msirinaladag@yyu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1549-2223>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 04/08/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 31/10/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2024

Atıf/Citation: Aladağ, Mehmet Şirin. "Klasik Arap Şiirinde Özhiciv ve Kendini Hicveden Şairler". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/50 (2024), 623-650.
<https://doi.org/10.17335/sakaifd.1527982>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Öz

Arap şiirinde özhiciv kültürünü yansıtan örneklerin analiz edildiği bu çalışmada, klasik Arap şiirinde özhiciv olgusu şiirin aykırı bir teması perspektifinden incelenmiştir. Câhiliye sonrası Arap toplumunda devletleşmeyle birlikte kabile birliğine dayalı sistemin nispeten yerini bireyselliğe bırakması ve bireyin kabile taassubundan bağımsızlaşması, hiciv anlayışında bazı dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Böylece korkutmak, azarlamak ve itibarsızlaştırmak gibi hicivde aranan ve onu etkili kılan pek çok özellik işlevini yitirerek yerini eğlendirme ve güldürmeye bırakmıştır. Bu çerçevede özhiciv gibi ilginç bir tür ortaya çıkmış ve bu türde nitelikli örnekler sergilenmiştir. Arap edebiyatının farklı dönemlerinde kendini hicvetmeye dair örneklerin izini süren bu çalışmada, ilgili malzemenin analizi yoluyla bu olgunun öncüleri, arka planındaki etkenler ve kullanıldığı bağlamlar tespit edilip ortaya konulması amaçlanmıştır. Arap dili ve belagati sahasında hiciv konusunu işleyen çeşitli düzeylerde akademik çalışmalar mevcuttur. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizde klasik Arap edebiyatında kendini hicveden şairleri doğrudan konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Böylesine özgün bir tema üzerinde, Arap edebiyatının farklı dönemlerini kapsayacak şekilde derinlemesine ve ayrıntılı müstakil çalışmaların eksikliği, bu konunun ele alınmasını zorunlu kılan ana etkenlerden birisi olmuştur. Müstesna bir tema hüviyetini arz eden özhiciv dair verilerin klasik edebî kaynaklarda dağınık olarak yer alması ya da yeterince ele alınmamış olması, bu olgunun Arap şiirinin kültürel sistemine aykırılığıyla birlikte, üzerinde düşünülmesi gereken önemli konular arasındadır. Bu çerçevede önce özhiciv ve ilintili kavramlar üzerinde durularak aralarındaki fark ortaya konulmaya çalışılmış, ardından özhicivin tarihçesi ve klasik Arap şiirindeki yeri ele alınmıştır. Son olarak doğrudan ve dolaylı olarak kendini hicvederek nadide örnekler sergileyen ve özhiciv geleneğinin gelişmesinde rol oynayan bazı şairler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Özhiciv, Klasik Arap Edebiyatı, Şiir, Hiciv, Kendini Hicveden Şairler.

Abstract

The phenomenon of self-satire, one type of satire in Arabic literature, was examined thematically in the present study, where the examples reflecting the culture of self-satire in Arabic poetry and giving clues about the individual and social life of the period were analyzed. After Jahiliyyah, the system based on tribe unity was disintegrated and left its place to individualism together with state formation in Arabic communities. Individuals freed themselves from the vortex of tribal fanaticism and became free, bringing about some transformations in the understanding of satire. Thus, many of the features sought in satire, such as frightening, scolding, and discrediting, making it effective and powerful in society, lost their effect and were replaced by entertainment and humor. In this context, an interesting type of satire, such as pure satire, emerged, and became a practiced style over time, and qualified and rare examples were exhibited in this field. On the other hand, the concepts of self-satire, criticism and humor are different and develop on separate grounds although they are conceptually similar.

This study, which traces examples of self-satirization in different periods of Arabic literature, aims to identify and present the precursors of this phenomenon, the factors in its background, and the contexts in which it was used through the analysis of the relevant material. In classical Arabic poetry, poets who directly or indirectly criticize themselves are discussed in chronological order, where everyday examples that do not include self-satirization as an external theme are collected and analyzed. It is noteworthy that these poets were mostly witty, sarcastic and sharp-tongued, of slave origin, black, and had obvious physical defects. It was also seen that these were poets who went to such extremes in satire that they would satirize their closest relatives, especially their mothers and fathers, and anyone who did them any good. Among these, al-Hutay'e, who is the most talked about, pioneered the establishment and maturation of pure satire in Arabic literature during his time, making the poet an indisputable representative of this style. However, when it comes to poets satirizing themselves, this article, due to its format volume limitations, tried to keep limited with some of the poetry examples we have identified and present the subject in a more concrete way. Poems written in this context are considered one of the most effective types of satire. Many of them, if directed at others, would create permanent hatred and anger in their addressees and even cause major crises. On the other hand, these examples attract

attention with their aesthetic and unique narratives, as well as their humorous and entertaining aspects going beyond satire in terms of their effects on the addressees.

There are academic studies of various levels dealing with satire in a general sense in the field of Arabic language and rhetoric. However, as far as we can determine, no independent study has been found that directly addresses the self-satirizing poets in classical Arabic literature in our country. That no independent study is available reveals that there is a need for comprehensive studies to fill the gap in the field. It should also be noted that the theme of satire in Arabic literature constitutes a wide area of interest, and various studies have been conducted on the subject in the context of the classical period. However, the lack of in-depth and detailed, independent studies covering different periods of Arabic literature on a unique theme such as self-satire was one of the main factors that necessitated the consideration of this subject. That the data on the phenomenon of self-satire, which presents an exceptional theme, is scattered in classical literary sources or is not addressed sufficiently, along with the fact that this phenomenon is contrary to the cultural system of Arabic poetry are among the critical issues that need to be considered. In the analysis of the material of this study, it was understood that self-satirization is not a theme compatible with human nature and does not always show the same development. As a result of the research, it was understood that self-satirizing poets sometimes practiced self-satire as an art and sometimes to gain material achievements and to make people laugh and entertain. The phenomenon of self-satire, having examples from various periods, was not limited to the poets who practiced this phenomenon, but also attracted the attention of the caliphs and administrators living in the relevant periods. It was concluded that the poets who satirized themselves mostly criticized their physical flaws and that the majority of these poets lived in the Abbasid period, when the culture of humor was widespread and class diversity was evident.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Self-Satire, Classical Arabic Literature, Poetry, Satire, Poets Who Satire Themselves.

Giriş

Klasik Arap şiirinde özhiciv, Arap edebiyatının en ilginç temaları arasında yer almaktadır. Bu tema Arap edebiyatında bilhassa Abbâsîler döneminde genellikle köle kökenli şairlerin dili üzerinde başkalarına yönelik hicivden ayrı bir tarz olarak gelişim göstermiştir. Bununla birlikte özhiciv, kökleri Câhiliye dönemi şairlerine kadar uzanan bir uygulamadır. Bunlar arasında adından en çok söz ettiren muhadram şair el-Hutay'e'nin, döneminde özhicvin Arap edebiyatında yer bulmasına ve olgunlaşmasına öncülük etmesi, şairi adeta bu tarzın tartışılmaz bir temsilcisi haline getirmiştir. Arap edebiyatında hicvin ahlâkî ve siyasî türleri dikkate alındığında, onun sosyal fonksiyon ve boyutundan bahsedilebilir. Ancak, Câhiliye ve Sadru'l-İslâm dönemlerindeki kabile ve toplum hicvi istisna kabul edilirse, şiirin diğer temalarında olduğu gibi, sosyal karakterini yitirdiği için özhiciv, doğrudan gerçek kişilerin yerilmesine dayanan şahsî hiciv formatında olup herhangi içtimaî bir işlevi söz konusu değildir. Çünkü hicivde amacın kimi zaman birey veya toplumdaki çarpıklıkları, ayıpları yermek suretiyle ıslah olsa da daha çok bedensel kusurlarının yerilmesine dayanan özhicvin böyle bir amacından bahsedilemez. Bu hiciv türü, nispeten yumuşak ve galiz küfürleri içeren ifadelerin yanı sıra her türlü müstehcenlik ve hakaretimiz mana ve lafızlarla örülü bir üslup üzerinden şekillenmiştir.

Kendini hicvetme özelinde Arap dünyasında yapılan çalışmalar, tespit edebildiğimiz kadarıyla İbrâhim b. Muhammed Ebânemî'nin "Hicâ'ü'z-zât

fi'l-'aşri'l-'Abbâsî: Dirâse fi'l-bevâ'îş ve'd-delâlât" ve Nehle Hanûn Sâde el-Halfî'nin "Şi'ru hicâ'îz-zât el-heccâûn 'inde'l-'Arab inmûzecen" başlıklı makalelerinden ibarettir. Çalışmasını Abbâsî dönemiyle sınırlandıran ilk yazar, Arap edebiyatında kendini hicveden şairleri konu etmemiştir. Birey ve toplumu yönlendirmede ciddi etkileri olan hicvin zamanla nasıl gücünün zayıflayıp eğlendirici ve hezli/alaycı bir boyuta evrildiğini konu edinen yazar, kullandığı başlıklarda İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî'den (öl. 320/932) esinlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmasını, kişinin hiciv isteğinde bulunması, şairin kendini hor göreyerek küçümsemesi ve kendini hicvetmesi şeklinde başlıklara ayıran yazar ilk iki başlığın altında verdiği örnek ve bilgileri, üçüncü başlıkta ele aldığı "kendini hicvetme" olgusuna götüren birer aşama/eşik olarak görmektedir. Ayrıca söz konusu dönemde bu türün doğmasındaki etkenleri daha çok maddiyata dayandırarak ele almıştır. Konuyu bu şekilde sınırlandıran söz konusu araştırmanın meseleyi bilhassa kendini hicveden şairler bakımından yansıtmadığı ve bu yönüyle yetersiz kaldığı açıktır. İkinci yazar ise, birkaç şair üzerinden verdiği bazı örnekler istisna tutulursa, konuyu daha çok dinî ve psikolojik boyutuyla ele almıştır. Adı geçen araştırmaların konuyu yeterince kapsayıcı şekilde tahlil etmemiş olmaları bu çalışmanın alandaki boşluğu dolduracağı ve konuyla ilgili yeni araştırmalara zemin hazırlayacağı kanaatini doğurmuştur.

Bu çalışmada, sıra dışı bir tema olması hasebiyle özhiçiv olgusunun ve onun klasik Arap şiirindeki yerinin örnekler üzerinden incelenmesi hedeflenmektedir. Araştırmanın temel kaynağı, edebiyat, tarih ve biyografi kaynaklarının yanı sıra özhiçiv şairlerinin kendi divanlarıdır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında özhiçivde fiziksel kusurların daha belirgin olduğu şeklindeki ileri sürülen kimi savların desteklenmesi ve somutlaştırılması adına, özhiçivle ilgili seçilen bazı şiir örneklerinin tercümesi verilecektir. Çalışmada şairlere dair malumat verilirken kronolojik sıraya dikkat edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar konu gereği klasik kaynaklar yoğunluktaysa da modern akademik çalışmalara da başvurulmuştur.

1. Hiciv Terminolojisi ve Özhiçiv Temelinde Kullanılan Kavramlar

Etimolojik olarak هَجَا يَهْجُو (hecâ yehcû) fiilinin masdarı olan هَجْوٌ (hecv) veya هِجَاً (hicâ') kelimeleri sözlükte "harfleri heceleyerek okumak, şiir yoluyla sövüp saymak, kişinin veya toplumun ayıplarını ortaya dökmek, yermek, yemek yemek, açlık yatışmak, bir kişi veya nesne ile aynı/benzer olmak ve ölçüsünde olmak" gibi anlamlara gelmektedir.¹ Arap şiirinin ana temalarından

1 Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn müratteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), "hcv", 4/296; Ebü'l-Kâsım İsmâ'il es-Sâhib b. Abbâd, *el-Muhîttü fi'l-luğa*, thk. Muhammed Hasan Âlü Yâsîn (Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1994), "hcv", 4/22.

biri olan ve lirik edebiyatın türlerinden öfke duygusunu, küçümsemeyi tasvir eden hicâ', terim olarak "şairin, hasmını fiziksel ve mânevî ayıp ve kusurlarını teşhir ederek kötülemesi" şeklinde tanımlanmaktadır.²

Klasik Arap edebiyatında hicvin bu türü için kullanılan özel bir terim olmamakla birlikte modern dönemde genellikle *hicâ'u'z-zât* ifadesi kullanılmaktadır. Klasik kaynaklarda kendini hicvetmekle ilgili kullanılan ifadeler incelendiğinde bunların daha çok mâzi, muzârî, ism-i fâil ve masdar şeklinde yer aldığı görülmektedir. Bu ifade Ahnef el-Ukberî'ye (öl. 385/995) ait şu beyitte mâzi formunda gelmiştir:

وَإِنِّي لِأَعْرِي بِأَهْجَاءِ نَبِيٍّ مَا
فَإِنْ ضَاقَ بِي خَلْقٌ هَجَوْتُ بِهِ نَفْسِيَا

*Şüphesiz hicve tutkunum usandığında, onunla kendimi hicvederim, hicvedeceğim birini bulamadığımda.*³

Bu beyitte şair, sıkıntı ya da iç daralması hissettiğinde, hicvi kullanarak rahatlama yoluna gittiğini belirtmektedir. Bu da hiciv sanatını içsel bir sıkıntıyı dışa vurma ya da bir şekilde psikolojik rahatlamayı sağlama aracı olarak göstermektedir. Şair burada bir tür dışavurum biçimi olarak gördüğü hicvin sadece başkalarına değil, bazen kendisine de yöneldiğini ifade etmektedir.

Bir defasında Hüseyin b. İshak et-Tenûhî bir topluluk tarafından hicvedilir. Bu hicivler Ebü't-Ṭayyib el-Mütenebbî'ye (öl. 354/965) haset besleyenler tarafından, söylemediği halde haksız yere ona isnat edilir. Hicivleri duyan İbn İshak et-Tenûhî, Mütenebbî'ye azar ve sitem dolu bir mektup yollar. Mütenebbî mektubu aldığı anda, İbn İshak et-Tenûhî'ye onun hakkında hiciv içeren herhangi bir şiir söylemediğini, bunu yapanın da aralarını bozmak isteyen bir hasetçi olduğunu bildiren özür ve medih içerikli bir kaside yazar. Şair burada yer verilen ikinci beyitte özhicivle ilgili kavramı ism-i fâil formunda kullanmıştır:

أَنْتَ فَبِكَ هَجْرًا بَعْدَ عِلْمِي
بِأَنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَحْتِ السَّمَاءِ
وَهَاجِي نَفْسِي مَنْ لَمْ يُخَيِّرْ
كَلَامِي مِنْ كَلَامِهِمُ الْهَرَاءِ

Hakkında nasıl kötü konuşabilirim? Bildiğim halde gökyüzü altındakilerin en hayırlısı sen olduğunu.

*Kendini hicvedendir, (değerli) sözlerim ile onların lafûgüzaflarını ayırt etmeyip birbirine karıştıran.*⁴

Abbâsî dönemi Arap şiirinin önemli temsilcilerinden Mütenebbî, yukarıdaki dizelerin sonuncusunda, anlamlı ve değerli sözleri ile hasetçilerin boş ve

2 Gazi Tuleyhât - İrfân el-Eşkar, *el-Edebu'l-câhili* (Humus: Dâru'l-İrşâd, 1992), 179.

3 Ahnef el-Ukberî, *Dîvânü'l-Ahnef el-'Ukberî*, thk. el-Hasen b. Şihâb - Sultân b. Sa'd es-Sultân (b.y.: Dâru Sâdır, 1999), 53.

4 Ebü't-Ṭayyib Ahmed b. el-Hüseyin el-Mütenebbî, *Dîvânü Ebi't-Ṭayyib el-Mütenebbî bi şerhi Ebi'l-bekâ el-'Ukberî*, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/127, 128.

anlamsız sözlerini ayırt edemeyen kişinin, dolaylı bir şekilde kendini hicvettiğini belirtmiştir. Çünkü bu kişi cehaleti nedeniyle söz konusu önemli ayrımı yapamamış ve yerilmesi gereken cahilliğini bir nevi açığa vurmuştur.

Literatür taraması yapıldığında özhicvi (*hicâ'u'n-nefs*) bir kavram olarak ilk kullananın İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî'nin olduğu anlaşılmaktadır. O, bu noktada sadece özhiciv kavramına değinmekle kalmayıp aynı zamanda dikkat çekici başka bir ıstılah olan ve başkasından hicvedilmeyi istemek anlamındaki *istida'ü'l-hicâ'*ya da yer vermektedir.⁵ Beyhakî bu iki kavramı bir arada kullanmaktadır. İbn Reşîk el-Kayrevânî (öl. 456/1064) her ne kadar kendini hicvetmeye dair ayrı bir başlık açmamış olsa da *بَابُ مَا أَشْكَرَ مِنَ الْمَدْحِ وَالْحِجَاءِ* "övgü ve hicvin karıştırıldığı bölüm" adı altında yer verdiği kimi örneklerin kendini hicvetmekle karıştırılan medih örneklerinin olduğunu belirtmekle dolaylı olarak bu konuya değinmiştir.⁶

İstida'ü'l-hicâ', özhiciv temelinde kullanılan ifadelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Çoğunlukla kendini hicveden şairler için kullanılan mübalağalı ism-i fâil formundaki *heccâ'* (ç. *heccâ'ûn*) kavramı da bu bağlamda kullanılmıştır. *Heccâ'* lakabı kendini hicveden şairler başta olmak üzere hicivde sınır tanımayan ve ailesinin tüm bireylerini hatta kendisine iyiliği dokunan herkesi hicvedecek kadar ileri giden ve hicivde yüksek performans gösteren şairleri karakterize eder. Bu lakabı taşıyanların çoğunluğu kendini de hicveden şairlerden oluşmaktadır.

Modern dönemde özhiciv için kullanılan *hicâ'u'z-zât* ifadesi yerine *hicâ'u'n-nefs* teriminin kullanılması, klasik kaynaklardaki kullanımlarla paralellik arz edeceğinden daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

1.1. Hiciv, Mizah ve Eleştiri Kavramları Arasındaki Fark

İç içe geçen bu üç kavram genelde muhatapların hoşuna gitmeyen, alay, hakaret ya da küçümseme içeren bir özelliğe sahiptir. Bunlar, aralarındaki sıkı ilişkiye rağmen muhtelif kavramlar olarak görülmüş ve zamanla kendilerine özgü birer terminoloji üzerinden icra edilmiştir. Hiciv, mizah ve eleştiri malzemesini oluşturan örneklerin konu ve üslup açısından birbirine yakınlığı çoğu zaman birbirleriyle karıştırılmasına neden olmaktadır. Ancak ayırt edilmesi güç olsa da kaynaklar incelendiğinde bu kavramların birbirinden bağımsız kullanıldığı görülmektedir. Öncelikle bu üç kavram arasındaki farkı belirlemek için biraz detaylarından bahsetmek gerekmektedir. Hicvin etimolojik tahlilinin yapıldığı yukarıdaki paragraflarda da görüldüğü üzere bu kavram daha çok yermek, sövmek ve hakaret etmek bağlamında kullanılmaktadır.

5 İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1961), 1/244.

6 Ebü Ali el-Hasen İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi mehâsini's-şi'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 2/186-190.

Arapçada nakd ve tenkîd gibi terimlerle tabir edilen eleştiri, hicivden ayrı bir kavram olup, özellikle yozlaşan sosyal değerler ve bozulan ahlâkî normlar zemininde gelişme gösterir. Hicvin aksine eleştirinın kişinin doğru tutum sergilemesinde ve hatasını düzeltmesinde olumlu katkısı daha fazladır. Hicivde ağırlıklı olarak görülen sövgü şeklindeki hakaret ve maskaralık, eleştiride ister özeleştiri isterse sosyal eleştiri olsun, pek bulunmaz. Bundan hareketle eleştirmen ve hicivci kavram ve kimlikleri de birbirinden farklıdır. Abbâsî döneminde hicvin çerçevesinin, toplumdaki tüm durumlara yönelik sarkastik eleştiriyi kapsayacak şekilde genişlediği görülmektedir. Özhiciv ile özeleştiri arasındaki farkı gösteren örneklerden biri Ebü'l-Atâhiye'nin (öl. 210/826), dünya zevklerine dalması ve cehaletinden dolayı -nefsini azarladığı şu beyitlerle başlayan özeleştiri içerikli kasidesidir:

أَلَا مَنْ لِنَفْسِي فِي الْهَوَى قَدْ تَمَادَتْ إِذَا قُلْتُ قَدْ مَالَتْ عَنِ الْجَهْلِ عَادَتْ
وَحَسْبُ امْرِئٍ شَرًّا بِإِهْمَالِ نَفْسِهِ وَ إِمْكَانَهَا مِنْ حُلِّ شَيْءٍ أَرَادَتْ

Dikkat! Arzularında ileri giden nefsimin imdadına kim yetiştircek! Tam da cehaletten döndü dediğimde tekrar ona geri dönüyor;

Kişinin nefsinı ihmal etmesi ve her istediğini yapmasına imkân tanınması ona şer olarak yeter.⁷

Genelde hiciv ile aynı bağlamda işlenen; hatta çoğu kez aralarındaki farkın belirsizleştiği mizaha gelince bu kavram da hicivden farklı olup birey ve toplumun eğlence ihtiyacını karşılayan, kültürel ve sosyal yaşamı yansıtan mücun içerikli bir özelliğe sahiptir. Entelektüel ve sanatsal değeriyle dikkat çeken bu alan, genelde eğlendirme ve hoş vakit geçirme amaçlı, düşündürücü yönü bulunan espri yoğunluklu bir karaktere sahiptir. Genelde eğlendirici anekdotlardan teşekkül eden mizah olgusu özhiciv örneklerinde gözle görülür yoğunluktaadır.

1.2. Hicvin Türleri

Birey, toplum ve devlet düzeylerinde varlığını sürdüren hiciv, klasik Arap şiirinde üslubu, unsurları ve etkenleri belirgin ve müstakil bir tema olarak işlenegelmiştir. Klasik Arap şiiri incelendiğinde hiciv temasının tüm sosyal tabakaları içine alacak kadar geniş bir yelpazede olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda hiciv mükteşebatı incelendiğinde, yakın-uzak, büyük-küçük, eş-dost ve hatta en yakın akrabaların bile hiciv şairlerinin dilinden kurtulamadığı görülmektedir. Bu durum sadece avam için değil; aynı zamanda halifeler başta olmak üzere yöneticiler ve devlet ricâli gibi üst tabakadan kesimler için de geçerlidir. Nitekim yönetici statüsünde yer alan birçok şahsiyetin hiciv şairlerinin kurbanı olduğuna dair çok sayıda rivayet ve veri bulunmaktadır.

7 Ebû İshâk İsmâil b. el-Kâsım b. Süveyd Ebü'l-Atâhiye, *el-Envârî'z-zâhiye fî Dîvânî Ebi'l-Atâhiye*, thk. Luvîs Şeyho (Beirut: Matbaatü'l-âbâi'l-Yesüiyîn, 1886), 50.

Kaynaklar bu konuda bize nicelik ve nitelik bakımından zengin materyal sunmaktadır.⁸ Arap ile Arap olmayanların mizah üslupları arasında bazı nüanslar vardır. Sözelimi Batının mizah türlerinden komedi, kadim Arap edebiyatında yok iken; onun yerine farklı türleriyle hiciv sanatı yer almaktadır. Bu nedenle hiciv Araplar nezdinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Kabile sistemine dayalı Câhiliye Arap toplumuna bakıldığında hicvin, şairlerin kabilelerini savunmak, hasım ve düşmanlarını yererek itibarsızlaştırmak için kullandıkları en etkili silah olduğu görülmektedir. İslam'la birlikte bu durum geçerliliğini tam olarak kaybetmese de hicve belli bazı sınırlamaların getirildiği de göze çarpmaktadır. Başka bir deyişle bireylerin haysiyetini, ırz ve namuslarını haksız yere hedef alan kişisel hiciv yasaklanmış, sadece dinî kavramlar üzerinden hicve tolerans gösterilip sınırlayıcı belli bazı formatlar çizilmiştir. Buna rağmen hiciv şiiri dinamikliğini korumuş ve varlığını devam ettirmiştir. Özellikle Emevîler döneminde baş gösteren siyasi çatışmalar, hiciv sanatının yeniden canlanmasına önemli ölçüde zemin hazırlamıştır. Şiirsel düello/atışmalar şeklinde tanımlanabilecek nakâid adındaki hiciv türünün bu dönemde ortaya çıkması, aynı şekilde bu dönem içerisinde kabile taassubunun bilhassa Arap milliyetçiliğinin gittikçe artması ve şairlerin muhataplarını yermek için ağır ve sert ifadelerle başvurmaları gibi pek çok etken, yasaklanan hiciv türlerinin tekrar gün yüzüne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde şairler hasımlarını hicvederken onları karikatürize etmek amacıyla özellikle kabilelerinin kusurlarını ortaya dökmekten yanı sıra anne, kız kardeş ve eşler gibi en yakın aile fertleri üzerinden saldırmayı yeğlemişlerdir.⁹

Özetlemek gerekirse klasik Arap edebiyatı kaynaklarında hiciv sanatı kişisel, siyasi, sosyal ve dinî hiciv gibi muhtelif kategorilere ayrılmıştır.¹⁰ Şairin coşkunu bir şekilde ifade ettiği şiir türlerinden biri olan, öfke, alay ve küçümseme duygusunu ifade eden hiciv sanatında, belli bir kişinin veya topluluğun ahlâkî ve fiziksel kusurlar üzerinden hedef alındığı hiciv şeklinde ikili bir takasime de gidilebilir. Bununla birlikte hicvi, sadece birey veya toplumun prestijini hedef alan sövme veya yerme sanatı olarak değil; aynı zamanda yermeyi gerektiren ahlâkî kusurlardan uzaklaşmayı ve onların zıtlarıyla bezenmeyi de teşvik eden eğitsel bir olgu olarak görmek gerekir.

Hicvedilmeyi gerektiren unsurların toplumdan topluma farklılık arz ettiği de unutulmamalıdır. Örneğin kız çocuğu, birçok toplumun aksine Araplarda kişinin değerini düşüren ve utanılacak bir ayıp olarak addedilmekteydi. Bu

8 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asrû'l-'Abbâsiyyü's-sânî* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1973), 428-442.

9 Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: el-Matbaatü'l-Bûlisiyye, ts.), 289, 299-300.

10 Muhammed M. Hüseyin, *el-Hicâ' ve'l-heccâ'ün fi'l-Câhiliyye* (İskenderiye: Mektebetü'l-Âdâb bi'l-Cemâmîz, 1947), 15; Esat Ayyıldız, *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 139.

nedence şairler, hasımlarını ağır bir şekilde yermek istediklerinde daha çok kadınlar üzerinden saldırırlardı.¹¹ Bununla beraber tüm toplumların hiciv konusunda birleştiği pek çok noktanın da olduğu vakidir. Câhiliye dönemi Arap edebiyatındaki hiciv örnekleri incelendiğinde bu sanatın daha çok kişinin namus ve şerefine yanı sıra fiziksel yapısı ve karakterinin hedef alındığı şahsi, ahlâkî, siyasi ve sosyal hiciv türlerinde tezahür ettiği görülmektedir.¹² Ancak böyle bir tasnif, hicvin bütün türlerini kapsamamaktadır. Zira İslam'la birlikte batıl inançları ve yozlaşan toplum ahlâkını yeren dinî hicvin ortaya çıkması ve gelişmesiyle diğer türlere nazaran daha mutedil ve hakkaniyetli bir yapıya bürünen hicvin bu türünün, ileride ortaya çıkması muhtemel yeni hiciv türlerine yön verecek potansiyele sahip olduğunu da göstermektedir. Bu tür hiciv, bireysel hicvin aksine gelişen yönüyle kolektif açıdan yeni bir hâl olarak dinî değerlerin ön plana çıktığı toplumda daha etkili bir yapıya bürünmüştür.

İslam dininin belli kriterler doğrultusunda ruhsat verdiği hicvin mutedil yönüne Hassân b. Sâbit'in (öl. 60/680 [?]) Uhud Gazvesi'nde Muâviye'nin (öl. 60/680) annesi Hind bint Utbe'yi (öl. 14/635) (kimi kaynaklarda Sehmoğullarını) hicvettiği kasidesi örnek gösterilebilir. Söz konusu örnekte Hassân b. Sâbit'in Hind bint Utbe'ye yönelik şu beyitleri konuyu destekler niteliktedir:

يَا آلَ سَهْمٍ فَإِنِّي قَدْ نَصَحْتُ لَكُمْ
لَا أَبْعَثُ عَلَى الْأَخْيَاءِ مِنْ قُرْبَا
لَوْلَا النَّبِيُّ وَقَوْلُ الْحَقِّ مَعْصِبَةٌ
لَمَا تَرَكْتُ لَكُمْ أَنْفِي وَلَا دَكْرًا

Size nasihatte bulundum ey Sehm ailesi! Dirilerinizin üzerine göndermeyeyim (birilerini) mezardan.

*Peygamber olmasaydı, -gerçeği söylemek acıdır- bırakmazdım kimseyi hicivsiz ne erkek ne de kadınlarımızdan.*¹³

1.3. Özhicvin Tarihçesi

Arap edebiyatında özhiciv olgusu modern bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi¹⁴ Abbâsîler döneminde ortaya çıkmamıştır. Bilakis Câhiliye dönemine uzanacak kadar oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Câhiliye döneminde bu olguyu yansıtan örnekler nadiren de olsa rastlamak mümkündür. el-A'sâ'nın kendi görme bozukluğunu alaya alması buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Taberî'nin Ebû 'Amr b. el-'Alâ'dan aktardığına göre, Ebû Kelbe adlı şair el-A'sâ'yı hicveder, onun bu hicvi el-A'sâ'ya ulaştığında, el-A'sâ: "Doğru söylemiş" diyerek özür dilemek mahiyetinde hem kendini hem de el-Aşamm'ı bir arada şu beyitlerle hicvetmiştir:

11 Muhammed Sâmî ed-Dehhân, *el-Hecâ'* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1957), 12-24.

12 Sâmî ed-Dehhân, *el-Hecâ'*, 10.

13 Hassân b. Sâbit, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, nşr. Abdülemîr Mühennâ (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 136.

14 İbrâhim b. Muhammed Ebânemî, "Hicâ'ü'z-Zât fi'l-'Aşri'l-Abbâsî: Dirâse fi'l-Bevâ'is ve'd-Delâlat", *Mecelletü'l-'Ulûmî'l-'Arabîyye ve'l-İnsâniyye* 7/2 (2014), 655.

مَتَى يُفْرَنُ أَصْمُ بِحَبْلِ أَعْيَشَى تَبَيَّهَا فِي الضَّلَالِ وَفِي الْحَسَارِ
فَلَسْتُ بِمُبْصِرٍ مَا قَدْ يَرَاهُ وَلَيْسَ بِسَامِعٍ أَبَدًا جَوَارِي

Ne zaman Aşamın (Sağır), A'şâ'ya (Gece körüne) güvense sapkınlık ve zararda yollarını kaybederler;

Çünkü ben onun gördüklerini göreceğim değilim, zaten o da hiçbir zaman benim konuşmamı duyacak değil.¹⁵

Burada Süleyk b. es-Süleke'nin (öl. 605), siyah tenli olduğunu açık bir şekilde ifade edip dış görünüşünün de bir kadının gözünden oldukça çirkin olduğunu itiraf ettiği şu beyti de örnek gösterilebilir:

هَرَيْتُ أَمَامَةً أَنْ رَأَتْ لِي رَقَّةً وَفَمَا بِهِ فَعَمَّ وَجِلْدٌ أَسْوَدُ

Benimle alay etti Ümâme, gördüğü için bende sıksa bir beden, çıkık bir çene ve siyah bir deri.¹⁶

Bu ve benzeri örnekler ile çalışmada yer verilecek sonraki dönemlere ait kimi örnekler, bu konuda bize fikir vermektedir. Bundan hareketle, *Hicâ'u'z-zât* olarak tabir edilen türün ilk örneklerinin Câhiliye döneminde başladığını, ancak nitelikli örneklerini Sadru'l-İslâm ve sonraki dönemlerde verdiğini ifade etmek mümkündür.

2. Klasik Arap Şiirinde Özhiciv

Klasik Arap toplumunda şairin kendini övmesi, sahip olduğu erdemlerle övünmesi ve henüz hayattayken kendine ağıt yakması gibi hususlar normal karşılanabilir. Kaynaklarda yer alan edebî malzeme içerisinde buna dair örneklerle karşılaşmak pekâlâ mümkündür.¹⁷ Fakat bir şairin kendini acımasızca yermesi pek tabii karşılanmaz. Bu bağlamda sıra dışı bir olgu niteliğine bürünen özhiciv ilişkin örneklerin kahir ekseriyetinin nesir formatında olduğu söylenebilir.

Arap şiirinde hicvin hedef kitle üzerinde bıraktığı etkisi ve amacı bakımından bir dönüşüm ve gerileme geçirdiğini söylemek mümkündür. Zira ilk başlarda amacı, bireyin veya toplumun prestijini düşürmek ya da dolaylı olarak yüceltmek iken zamanla, özellikle Abbâsî döneminde, bir güldürü ve eğlendirme vasıtasına dönüşmüştür. Bu durum özhicivde daha belirgindir. Şiirde güldürü ve eğlencenin popülaritesini ortaya koyan ve bu unsurları taşımayan şiir türlerinin pek rağbet görmediğini yansıtan örneklerden biri İsmâil el-Kasrî'nin (kimi kaynaklarda "a'râbinin biri" şeklinde geçmektedir) Tâhir b.

15 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Darü'l-Meârif, 1966), 2/212.

16 Süleyk b. es-Süleke es-Sa'dî, *Dîvânü Süleyk b. es-Süleke*, thk. Se'dî ed-Dinâvî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1994), 66. Ayrıca bk. Rifat Akbaş, *Klasik Arap Şiirinde Siyahîler* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 157.

17 Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, thk. Müfid M. Kumejha - Abdülmeccid et-Terhîni (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 3/201-207.

el-Hüseyn (öl. 207/822) arasında geçen ve şairin Tâhir'le ilişkisinin sebebi olarak gösterilen şu diyalogdur: Bir ara şair İsmâil el-Kasrî, Tâhir'in önünü kesip ona "halifeye bir methiye yazdım dinlemek ister mi acaba?" dedi, Tâhir "hayır" dedi, bu defa Tâhir'e "sana bir methiye yazdım, dinlemek ister misin?" dedi, Tâhir yine "hayır" dedi, bunun üzerine "kendime hicviye yazdım, dinlemek istemez misin?" deyince, Tâhir "söyle bakalım" dedi, şair de şu beyitleri söyledi:

لَيْسَ مِنْ بَعْثِكَ أَيْ
إِنَّمَا ذَلِكَ لِشُؤْمِي
لَمْ أَجِدْ عِنْدَكَ رِزْقًا
خَيْبًا أَذْهَبَ أَشْقَى
فَحَزَانِي اللَّهُ شَرًّا
تُمَّ بُعْدًا لِي وَسُحْقًا

Senin cimriliğinden değildir, yanında bir rızık bulamayışım.

Aslında bu benim uğursuzluğumdan kaynaklı, nereye gidersem gideyim beraberrimde mutsuzluk.

*Allah belanı versin, sonra bana tekrar tekrar lanet olsun.*¹⁸

Hiciv, genellikle cimrilik, korkaklık, ihanet etmek, verdiği sözü tutmamak, komşuluk haklarına riayet etmemek¹⁹ gibi değiştirilmesi kişinin inisiyatifinde olan kötü vasıflardan dolayı yapılmaktadır. Bu ve benzeri ahlâkî kusurlar üzerinden yapılan bir yerme, başka bir ifadeyle kişiyi mânevî ve ahlâkî erdemlerden soyutlayan bir hiciv, hicvin en kaliteli ve en ağır türünü oluşturmaktadır.²⁰ Nitekim şairler, hasımlarını hicvederken onlara öldürücü darbeyi vurabilmek için bu tür olumsuz vasıfları birer hiciv unsuru olarak kullanmışlardır. Bu nedenle bir kimsenin kendisini bu vasıflarla nitelendirmesi pek tabii ve olağan bir durum değildir. Ayrıca bireylerin fiziksel kusurlarının karikatürize edilmesi, ünlü eleştirmen Kudâme b. Cafer (öl. 337/948 [?]) tarafından hiciv olarak görülmesi²¹ de hiciv temasının muhtevasını oluşturan unsurlardandır. Kendini hicveden şairlerin ortaya koydukları veriler dikkate alındığında, bunların yergiciliği en etkili ve en ağır kılan ihanet, korkaklık, cimrilik ve vefasızlık gibi mânevî kusurlardan ziyade hafif hicvi temsil eden körlük, sağırılık ve çirkinlik gibi fiziksel kusurlarını öne çıkardıkları görülmektedir.

Arap toplumundaki kabilecilik taassubu, uzun soluklu siyasi çekişmeler, şairler arasındaki rekabet gibi unsurlar Arap hicvinin gelişmesinde ciddi derecede rol oynamıştır. Bu gibi etkenlerden ötürü Arap şiirinin temaları içerisinde hiciv, şairlerin yetkinliklerini ortaya koydukları başat konulardan biri

18 Ebû Abdullah İbnü'l-Cerrâh, *el-Varaka*, thk. Abdülvehhâb Azzâm - Abdüsettar Ahmed Fer-râc (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1953), 79.

19 Anâd Gazvân İsmâil vd., *el-Edebü'l-'Arabî* (Bağdad: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1974), 40.

20 İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/174.

21 Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca'fer ve'n-naqdü'l-'edebe* (Kahire: Matba'atu'l-Fenniye el-Hedîse, 1969), 355; İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/174.

olarak telakki edilmiştir. Bu çerçevede ahlâkî kurallar ya da ilkeler doğrultusunda hareket etmeyen birtakım şairler ortaya çıkmıştır. Hatta Hutay'e (öl. 59/678 [?]) gibi adı hicivle ünlenen ve onda sınır tanımayan profesyonel hiciv şairleri olmuştur. Kişinin kendi davranış ve söylemlerinden dolayı öz eleştiride bulunması gayet tabii olmakla birlikte kendi fizikî yapısını, bedensel özelliklerini yermesi ise pek nadirdir. Çünkü insanın tabiatında kendi kusurlarını teşhir etmek yerine bunları gizlemek ve üstün yanlarını göstermek vardır. Nitekim verilerin de gösterdiği üzere şair ve ediplerin kahir ekseriyeti çeşitli yollarla kendi meziyetleriyle övünmeyi tercih ettikleri gibi kendilerini de övmeyi yeğlemişlerdir. Normalde bir tür kendini savunma yöntemi olan hiciv olgusu, doğası ve amacı gereği kişinin kendisine değil, başkalarına yöneliktir. Ancak Arap şairleri arasında kendisini; hatta kendi ailelerini hicvetmekten çekinmeyen kimseler de olmuştur.²² Bunun arka planında yatan sebep ve faktörlerin neler olduğu hususu, ağırlıklı olarak şairin o anki içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyesi ve psikolojisi ile bağlantılı olduğundan edebiyattan çok, psikoloji biliminin ilgi alanına girmektedir. Ancak başta şairin karakteri olmak üzere içinde yaşadığı çevre, iç dünyası ve sanatını biçimlendiren benzeri etkenlerin olduğu muhakkaktır. Bunun yanı sıra bu tür şairlerin az veya çok ortak bazı karakterlere sahip oldukları da gözlenmektedir. Şöyle ki içinde yaşadığı toplum tarafından dışlanmış, sürekli küçümsenmiş kişiliklerin kendisini yermekten çekinmediklerini söylemek mümkündür. Öte yandan hicve yatkın bir karaktere sahip olmanın yanında çoğunlukla köle veya cariyelerin çocukları, azatlı köle veya bizzat köle olması, siyah renkli, çirkin yüzlü gibi fizikî birtakım kusurlar da kendini hicveden şairlerde görülen ve pesimizmi oluşturan ortak özellikleridir.²³ Kendini hicveden şairlerin biyografileri incelendiğinde bu ve buna benzer sosyal durum ve fizikî özelliklerin bariz olduğu anlaşılmaktadır. Keza fakirlikten dolayı hayattan usanma ve mutsuzluğun yanı sıra sert tabiatlı ve kötülüğe meyilli olmak gibi hususlar, bunların genelinde görülen ortak özelliklerdendir. Bu nedenle söz konusu şairler medih gibi şiir temalarında pek başarılı olamamışlardır. Dolayısıyla klasik Arap şairlerinde gözlemlenen öz hiciv olgusunu, öncelikle şairlerin iç dünyalarının bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

İnsanın kendini yermesi doğal olarak mantıklı değildir. Ancak hiciv şairine göre bu durum mantığın terazileriyle ölçülebilir bir olgu olmadığından ne pahasına olursa olsun şair, kendini bile yermekten çekinmemiştir. İlginç bir olgu olarak gösterilen kendini hicvetme, şairin söylediği hiciv temalı şiirlerinin doğruluk ve inanılabilirlik boyutunun çok yüksek olduğunu göstermek-

22 Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ'*, thk. Müfid M. Kumeyha - Muhammed Emîn ed-Dannâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 186-187.

23 Muhammed M. Hüseyin, *el-Hicâ' ve'l-heccâ'ün*, 27, 28.

tedir. Çünkü şair kendini hicvetmekle bir nevi muhataplarına “bakın ben kendimi bile yeriyorum” diyerek, hicivlerinin gerçek olduğunun mesajını vermektedir. Kendini yerme olayının, hiciv şairlerinin, özellikle de bu şairlerden bazılarının yaşadığı kötü koşulların ve psikolojik çöküşün bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Zira bu şairlerin bir kısmı görme ve başka fiziksel kusurlar gibi bedenen özürlü veya çirkin görünümüldüler.²⁴ Zaten kendini hicveden şairlerin bu konudaki şiirleri incelendiğinde bunların soy, korkaklık ve cimrilik gibi manevi ayıplarını değil de daha çok yüz çirkinliği ve şekilsel bozukluk gibi fiziksel kusurlarını yerdikleri görülmektedir. Bununla birlikte soy ve şeref üzerinden kendini hicveden şairler de mevcuttur. Abbâsî devri şairlerinden Cüayfürân b. Ali el-Müvesves (öl. 230/844) annesinin iffetsizliği üzerinden kendini şöyle hicveder:

مَا جَعَفَرُ إِلَّا بِبِيهٍ وَلَا لَهُ بِسَبِيهٍ
أَضْحَى لِقَوْمٍ كَثِيرٍ فَكُلُّهُمْ يَدَّعِيهٍ
هَذَا يَقُولُ بِيَّ وَذَا يُخَاصِمُ فِيهِ
وَأَلُّمٌ تَضْحَكُ مِنْهُمْ لِعَلِمِهَا بِأَبِيهِ

Cafer ne babasının soyundandır ne de ona benzemektedir

Oldu birçok kavmin ortak evladı ve hepsi onu kendinden saymaktadır.

Biri ona yavrucuğum diyor öbürü onda (hak iddia ederek) tartışıyor.

Annesi de onlara gülüyor çünkü o, babasının kim olduğunu biliyor.²⁵

İbnü'l-Hayyât el-Mekkî de babası üzerinden kendini hicvetmiştir: “Bir gün babam arkadaşlarıyla otururken yanına geldim. Onu kızdırmak için yanlarında durdum ve şöyle dedim: Dün söylediğim bir şiiri size okuyayım mı? Evet dediler, ben de onlara şu beyitleri okudum:

يَا سَائِلِي مَنْ أَنَا أَوْ مَنْ يُنَاسِبُنِي أَنَا الَّذِي مَالَهُ أَصْلٌ وَلَا نَسَبٌ
الْكَلْبُ يَخْتَالُ فَعَرًّا حِينَ يُبَصِّرُنِي وَالْكَلْبُ أَكْرَمُ مِنِّي حِينَ يُنْسَبُ

Ey bana, kim olduğumu ya da kimin bana uygun olduğunu soran! Ben, aslı ve nesebi olmayanım.

Köpek bile beni görünce bana karşı gururlanır, köpek soyu mevzubahis olunca benden daha soyludur.”²⁶

Bu şairleri diğer hiciv şairlerinden ayıran temel nokta, genellikle fiziksel özelliklerinden hareketle bizzat kendilerini yermelerdir. Başka bir deyişle onların alamet-i farikası gerek kendilerini gerekse başta anne, baba ve eşleri olmak üzere aile bireylerini açık ya da kapalı olarak hicvetmiş olmalarıdır. Söz

24 Ahmed Aldyab, “eż-Zavâhirü'l-Fenniyye fi Şi'ri'l-Hicâ”, *EKEV Akademi Dergisi* 66 (2016), 64, 65.

25 Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 2/227-228.

26 Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn el-İsfahânî, *el-Eğâni*, thk. İhsan Abbas vd. (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1952), 20/10.

konusu şairler bu özgün yönleriyle klasik Arap hicvine yeni bir boyut kazandırarak özhiciv sanatının gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Ancak estetik ve sanatsal bir hüviyete bürünse de özhiciv teması, insanın tabiatına pek uymadığından tarihsel süreçte gelişim zeminini bulamamış ve dolayısıyla bu akımın şairler üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Zaten literatürde munâfere, mu'ârada, munâzara, nakîda, muhâcât ve mufâhara²⁷ gibi karşılıklı övünme ve hiciv atışmalarını ifade eden birçok kavrama karşın terminolojide özhicvi belirten herhangi bir kavramın olmaması da bunun bir sonucudur.

Klasik edebî ve ahlâkî kaynaklardaki verilere baktığımızda kendini hicveden şairlerin yanı sıra halife, vali ve devlet ricâlinden bazı kimselerin şairlerden hiciv isteğinde buldukları ve bu çerçevede ilginç anekdotların ortaya çıkmasına sebep oldukları görülmektedir. İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî'nin *Kitâbü'l-mehâsin ve'l-mesâvî* isimli eserinde bu hususa dair birtakım örnekleri, "Hicvedilme isteğinde bulunan ve kendini hicveden kişilerin kötülükleri" şeklinde özel bir başlık altında zikretmiştir.²⁸ Bu durum hiciv şiirinin sahip olduğu etkisinin önceki dönemlere nazaran azaldığını ve toplumda insanları itibarsızlaştırmak olan asıl amacından uzaklaşarak bir güldürü/eğlence bazen de kazanç aracına dönüştüğünü göstermektedir.

Normalde maddî kazanç gayesiyle icra edilen şiirlerin genelde medih türünde olduğu bilinmektedir. İlginçtir ki kaynaklarda kimi şairlerin yöneticileri eğlendirmek suretiyle bahşış koparmak için kendilerini hicvetmekten çekinmedikleri ve bunu bir kazanç vasitasına dönüştürdükleri görülmektedir. Başka bir ifadeyle özhicve sevk eden faktörlerden birinin de ödül koparma beklentisi olduğu söylenebilir. Özhiciv örnekleri incelendiğinde başta Ebû Dülâme'nin hikayesi akla gelmektedir. Bu tür örneklerde şair kendini hicvetmekle kurnazlık yaparak hem karşılaşması muhtemel kötü sonuçlardan kurtulmayı hem de mal ve para elde etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte özhicvin hem doğrudan hem de dolaylı olarak örneklerine rastlamak mümkündür. Bu yüzden ilgili konu "Doğrudan Kendini Hicveden Şairler" ve "Dolaylı Olarak Kendini Hicveden Şairler" şeklinde iki başlık halinde ele alınmıştır.

2.1. Doğrudan Kendini Hicveden Şairler

Özhicivde bulunan şairlerden kimileri kendini doğrudan yermiştir. Bunlardan çoğu heccav türü şairlerdir. Burada örnek mahiyetinde özhiciv yönlerine değinmekle iktifa edilecektir.

27 Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu'n-nekâ'iz fi'ş-şi'ri'l-'Arabî* (Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Misriyye, 1954), 6-10.

28 Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, 1/244.

2.1.1. el-Huṭay'e

Genel anlamda hicvin tarihçesi çok eskilere dayansa da özhicvin klasik Arap edebiyatındaki doğuşunun ve bu tarzın ilk kiminle başladığının tespiti neredeyse olanaksızdır. Bununla birlikte kendisini hicveden şairler arasında hicivleriyle ünlü Ebû Müleyke Cervel b. Evs dikkat çekmektedir. Kısa boylu olduğu için asıl isminden çok el-Huṭay'e (bodur) lakabıyla ünlünen²⁹ Ebû Müleyke, Arap hicvinin zirvesine oturmayı başarmıştır. Nitekim hiçbir gerekçe yokken gerek başkalarını gerekse kendisini hicvetmesi, onun bu sanatı bir hayat tarzı haline getirdiğini göstermektedir. Özhiciv türünün en seçkin örneklerini ortaya koyan şair, zaman zaman kendini en ağır şekilde yermekten çekinmemiştir. Hicivlerinden dolayı hapse girdiyse de³⁰ Huṭay'e tutku derecesinde yansıttığı bu huyundan vazgeçmemiştir. Onun hicivlerinin en önemli karakteristiği ise sözcükleri kullanırken seçici davranması, güçlü ve akıcı bir anlatıma sahip olmasıdır.

Klasik Arap şiiri koleksiyonları tarandığında bulduğu her fırsatta insanları pervasızca hicveden Huṭay'e'nin sivri dilinden neredeyse kimsenin kurtulmadığı görünmektedir. Sanatsal bir üslupla hicivlerini tasarlayıp söyleyen Huṭay'e şiir zevkine sahip edebiyatçıların ve şiir tenkitçilerinin beğenisini kazanmış, bu nedenle İbn Sellâm el-Cumahî (öl. 231/846 [?]) Câhiliye dönemi seçkin şairlerini tasnif ederken onu ikinci tabaka içerisinde konumlandırmıştır.³¹ Ebû Zeyd el-Kureşî *Cemheretü eş'âri'l-'Arab* adlı eserinde Muhadramûn şairlere ayırdığı meşûbât (karışık kasideler) tabakasında ona yer verirken³² İbn Reşîk el-Kayrevânî onun şiirlerini Arap şiirinin güzelliğine, fesahatine ve sağlamlığına delil saymıştır.³³ Öte yandan halife Ömer'in onu hapisle cezalandırdığı, bu da çare etmeyince Müslümanların ırz ve namuslarını onun dilinden korumak için beytûlmâlden ona yüklü miktarda para ödediği ve bu konuda ondan söz aldığı rivayet edilmektedir.³⁴ Huṭay'e hicivde o kadar ileri gitmiş ve hicvetmeyi o kadar içselleştirmiştir ki hicvedecek kimseyi bulamadığı an kendini hicvetmeye başlamıştır. Rivayete göre, bir ara hiciv enerjisini boşaltmak isteyen Huṭay'e, su başında durup aşağıdaki iki beytinden ilkini henüz tamamlamadan suya yansıyan çirkin yüzünü görmüş ve ikinci beytinde kendisini âdeta yerin dibine sokarcasına yermiştir:

29 İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, 186.

30 İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, 187-190; Azîze Fevvâl Bâbetî, *Mu'cemu's-şu'arâ'i'l-muḥadramîn ve'l-umeviyyîn* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1998), 109.

31 Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Ṭabakâtü fuḥûli's-şu'arâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Medenî, 1974), 1/97.

32 Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire: Nehdatu Mısır, 1981), 657.

33 İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 1/129.

34 Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-'Askerî, *el-Evâ'il*, thk. Muhammed es-Seyyid el-Vekîl (Kahire: Dâru'l-Beşîr li's-Sekâfe ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, 1987), 157-160.

أَبَتْ شَفَقَتَايَ الْيَوْمَ إِلَّا تَكَلُّمًا بِشَرِّ فَمَا أَذْرِي لِمَنْ أَنَا قَائِلَةٌ
أَرَى لِي وَجْهًا شَوَّهَ اللَّهُ خَلْقَهُ فَفُتِحَ مِنْ وَجْهِهِ وَقُبِحَ حَامِلُهُ

Bugün de dudaklarım kötüyü konuşamadan edemedi, ancak kime söveceğimi (de) bilemiyorum gibi;

Allah'ın suratsız yarattığı yüzümü görüyorum. Ne çirkin bir yüzdür ve ne çirkin bir kişidir onun sahibi!³⁵

2.1.2. Suhaym

Arap edebiyatında kendisini hicvetmekle öne çıkan şairlerden bir diğeri de muhadram şair Suhaym 'Abdu Beni'l-Hashâs'tir (öl. 40/660'tan önce). Suhaym'ın şiir inşadı çeşitlilik arz etmekle beraber asıl ilgilendiği aşk ve gazel şiirleridir. Bununla birlikte şairin diline sahip çıkmayarak hiciv türünde ürettiği önemli şiirleri de bulunmaktadır. Kaynaklarda, hiciv ve gazel türü şiirlerinden ötürü öldürülen bazı şairlerin ismi kaydedilmektedir. Rivayete göre, şiirleri yüzünden öldürülen şairler arasında Suhaym'ın ismi de yer almaktadır. Habeş asıllı ve azatlı bir köle olan şair siyahlığı ve çirkinliğinden dolayı kadınlardan ilgi görmemiş; hatta onlar tarafından köpeklere benzetildiğini belirterek, kendisi bile yüzünü beğenmediğini şu beyitlerinde dile getirmiştir:

أَتَيْتُ نِسَاءَ الْحَارِثِيِّينَ غُدُوَّةً بِوَجْهِ بَرَاءِ اللَّهِ غَيْرِ حَمِيمٍ
فَسْتَبْهَنِي كَلْبًا وَلَسْتُ بِفَوْقِهِ وَلَا دُونَهُ إِنْ كَانَ غَيْرَ قَلِيلٍ

Seher vakti Allah'ın yonttuğu çirkin bir yüzle buldum kendimi Hârisî kadımlarının yanında,

Beni köpeğe benzettiler, oysa ben ondan ne üstünüm ne de aşağı bir konumdayım az farkla da olsa.³⁶

2.1.3. Ebû Dülâme

Kendisini hicveden şairlerden biri de nüktedan ve mizahçı kimliğiyle öne çıkan hazırcevap Ebû Dülâme Zend b. Cevn'dür (öl. 161/777-78). Hiciv oklarından kimsenin kurtulamadığı şairin, annesini bile hicvettiği nakledilir. Ebû'l-Hasen el-Medâinî'nin (öl. 228/843) rivayet ettiğine göre bir gün Ebû Dülâme halife Mehdî'nin (775-785) yanına girer. O sırada halifenin meclisinde Benî Hâşim'den bir grubun yanı sıra İsmail b. Muhammed, İsa b. Musa, el-Abbâs b. Muhammed ve Muhammed b. İbrahim gibi çok sayıda önemli şahsiyet de bulunmaktaydı. Halife, Ebû Dülâme'ye meclistekilerden birini hicvetmediği takdirde dilini keseceğini -bir rivayette boynunu vuracağını- söyler. İşin içinden çıkamayan Ebû Dülâme oradaki topluluğa göz atar, kime baksa, o kişi

35 'Askerî, *el-Evâ'il*, 158-160; Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Dâru Sâdır, 1973), 1/276-278.

36 Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân* (Mısır: Mektebetü ve Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 1965), 1/255.

kendisine iyilik yaptığını ima eder. Şair tuzağa düştüğünü fark eder ve mecliste bulunanlar içerisinde kendisinden daha çok hicvi hak eden kimsenin olmadığını söyleyerek kendini acımasızca hicveder:³⁷

ألا أبلغ لَدَيْكَ أبا دُلَامَه فليس من الكرام ولا كرامه
 إذا لَيْسَ العِمَامَةُ كَانَ قِرداً وَحَنزِيراً إذا نَزَعَ العِمَامَه
 جَمَعَت دَمَامَةً وَجَمَعَت لُوماً كَذَلِكَ اللُّومُ تَتَّبِعُهُ الدَّمَامَه
 فإن تَكُ قد أَصَبْتَ نَعِيمَ دُنْيَا فلا تَفْرَحْ فَقَدْ دَنَتِ القِيَامَه

Yanındaki Ebû Dülâme'ye şunu bildir; o ne şerifli kişilerdendir ne de soyluluktan gelir özü;

Başına sarık taktığında/sardığında maymuna benziyor çıkarttığında ise andırıyor domuzu.

Kendinde çirkinlik ve alçaklığı birleştirdin, zaten beraberinde çirkinliği barındırır alçaklık;

*Dünya nimetine sahip olmuşsan eğer buna sevinme, çünkü gelip çattı kıyamet artık.*³⁸

Şair bu dizelerinde kendini insan mertebesine yerleştirecek her türlü özellikten soyutlayarak yermiştir. Ebû Dülâme pratik zekâsının getirmiş olduğu hazırcevaplık yeteneği ve başarılı stratejisiyle halife tarafından verilebilecek bir cezadan sıyrılarak olayı kendi lehine çevirebilmiştir. Şair, kendini hicvetmeyi yeğleyerek orada bulunanları güldürüp eğlendirmeyi ve ödül koparmayı başarmış³⁹ ve oradaki devlet adamlarıyla arasının bozulmasına fırsat vermemiştir.

Kendilerini hicveden şairler arasında, kendileriyle birlikte başkalarını da hedef alanlar bulunmaktadır. Bu da genellikle halife ya da üst düzey devlet ricâlinden birinin, şairden kendisini hicvetmesini istediği durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Burada şair, halifenin öfkesini üzerine çekmemek adına kendisini de hicvetmekte ve öylece olaya güldürü boyutunu katarak hicvin dozajını düşürmeye çalışmaktadır. Ebû Dülâme, Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un (öl. 158/775) huzurunda, eşini hicvettiği kasidesinin bir beytinde sahip olduğu ten renginden hareketle kendini de hicvetmiştir.

وَنَحْنُ مُشْتَبِهُوا الأَلْوَانَ أَوْجُهَنَا سُودٌ قَبَاحٌ وَفِي أَسْمَائِنَا شَنْعٌ

*Renklerimiz birbirine benzer yüzlerimiz siyah ve çirkindir, isimlerimizde de çirkinlik vardır.*⁴⁰

37 Zend b. Cevn Ebû Dülâme, *Dîvânu Ebî Dülâme*, thk. İmîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1994), 109-110.

38 Ebû Dülâme, *Dîvânu Ebî Dülâme*, 109-110.

39 Ebû Dülâme, *Dîvânu Ebî Dülâme*, 110.

40 Ebû Dülâme, *Dîvânu Ebî Dülâme*, 79.

2.1.4. İbnü'r-Rûmî

Ağır hicivleriyle tanınan şair İbnü'r-Rûmî (öl. 283/896) de kendini hicveden şairler arasında yer almaktadır. Kendini hicvetme örneklerinde belirgin biçimde fark edilen özellik, bu türün alaycı ve güldüren bir karaktere sahip olmasıdır. Fiziksel kusurları karikatürize etmede oldukça yetenekli olan şair, kadınlardan ilgi görmemesini çirkinliğine bağlamakta ve aynanın bile kendisini kaldıramayacak kadar çirkin olduğunu ifade etmektedir. Şairin şu beyitlerinde yaşlanma, kelleşme ve somurtkanlık üzerinden kendini hicvettiği açıkça görülmektedir:

مَنْ كَانَ يَبْكِي الشَّبَابَ مِنْ جَزَعٍ فَلَسْتُ أَبْكِي عَلَيْهِ مِنْ جَزَعٍ
لَأَنَّ وَجْهِي يَبْشُرُ صُورَتِهِ مَا زَالَ لِي كَالْمَشِيبِ وَالصَّلَعِ
إِذَا أَخَذْتُ الْمِرْآةَ أَشْلَفَنِي وَجْهِي وَمَا مَثُّ هَوْلِ مُطَلَّعِي
شُعِفْتُ بِالْحُرِّ الْحَسَنِ وَمَا يَصْلُحُ وَجْهِي إِلَّا لِذِي وَرَعٍ

Kim gençliğe kaygıdan/üzüntüden ağlarsa, ben ona kaygıdan ağlamıyorum.

Çünkü yüzüm, çirkin görünümüyle bana hala kocamış ve kel görünüyor.

Aynayı aldığım zaman yaşlı gösterdi beni yüzüm. Ancak ölmedim ben görüntümün korkusundan.

Güzel bakirelere tutuldum, oysa yüzüm ancak takva sahibi (dindar) kimselere elverişlidir.⁴¹

2.1.5. Nuşirevan el-Bağdâdî

“Irak'ın Şeytanı” lakabıyla tanınan ve şiirleri genellikle ahlâksızlık, kaba mi-zah ve ağır müstehcenlik içeren kör şair Nuşirevan el-Bağdâdî (öl. 575/1179 sonrası), başlangıçta umduğunu bulamayınca Erbil kentini hedef alan bir hicviye söyler. Ancak daha sonra şehrin yöneticisi tarafından ilgi görmesi üzerine özür diler ve Erbil hakkında nazmettiği, kentin yöneticisini övdüğü dizelerin de yer aldığı şu methiyesinde hatalı olduğunu kabul ederek kendini ve en yakın aile bireylerini acımasızca hicveder:

واقصُدْ إِلَى إِرْبِلَ وَأَرِنِعْ بِنَا وَلَا تَقُلْ رُبْعًا قَلِيلَ الْكَلَا
وَقُلْ أَبِي الْقِرْدُ وَخَالِي وَأَنَا كَلْبٌ وَإِنَّ الْكَلْبَ قَدْ حَوَّلَا
وَعَمَّتِي قَادَتْ عَلَى خَالَتِي وَأُمِّي الْمَحْبَبَةُ رَأْسُ الْبَلَا

Erbil'e git ve oraya yerleş. Hakkında bereketsiz bir yerdir deme!

Ve de ki: Babam maymundur, dayım da ve ben bir köpeğim. Köpek de ödüllendirilmişti.

Halam teyzeme pezevenklik yapar ve kahpe annem belanın başıdır.⁴²

41 Ebü'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc İbnü'r-Rûmî, *Dîvân*, thk. Ahmed Hasan Besec (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 2/335.

42 Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 1/138-140.

2.1.6. Muhammed b. İshâk el-Behhâsî

Özhicivde bulunan şairlerden bazıları, toplum içinde aksi bir izlenim yaratmaya çalışmış olsalar da dış görünüşlerinden hoşlanmadıklarını söyledikleri şiirlerle dile getirmişlerdir. Hiciv konusunda sivri diliyle tanınan Muhammed b. İshâk el-Behhâsî (öl. 463/1071) de, özellikle fiziksel kusurlarını teşhir etmek suretiyle kendini hicveden şairler arasında bulunmaktadır. Dış görünüşündeki çirkinliğe neden olan uzun sakalını aşağıdaki beyitleriyle hicvetmiştir:

يَا لِحَيْتَةٍ قَدْ عَلِمْتُ مِنْ عَارِضِي لَا أَسْتَطِيعُ لِتُبَجِّهَهَا تَشْبِيهًا
إِنِّي لِأُظْهِرُ لِلرَّيَّةِ حَبَّهَا وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي أَقْلِبُهَا

Yanaklarımdan sarkan sakal ne biçimdir! Onun çirkinliğini anlatacak bir benzetme bulamıyorum.

*İnsanlara onu sevdiğimi gösteriyorum; oysa Allah biliyor ki, ben ondan nefret ediyorum.*⁴³

Bu örnekte olduğu üzere uzun ve düzensiz sakalın alay konusu edilmesi, daha çok Abbâsî devri şairlerinde görülen bir olgudur.

2.1.7. Ebû Bekir el-Mahzûmî

Arap edebiyatında ağır hicivleriyle tanınan ve kendini hicveden şairlerden biri de Ebû Bekir el-Mahzûmî'dir (öl. 540/1146[?]). Endülüs'te Hutay'e'yi canlandırmakla nitelenen şair âşık olduğu güzel kadınlardan beklediği ilgiyi görmeyince onları hûriler kendisini de maymunların konumuna koyduğu şu dizelerde öz hicivde bulunmuştur:

رُبَّ حَسَنَاءَ كَالغَزَالَةِ جِيدًا وَالنِّقْمَاتَا تَنْزِي بِحُورِ الحُلُودِ
كَلَّمْتَنِي فَطَارَ قَلْبِي إِلَيْهَا وَتَرَجَّيْتُ لِلظَّمَاءِ وَرُودِ
فَتَجَاثَفَتْ عَنِّي مُنْظَرِي ثُمَّ قَالَتْ أَتَرَى الحُورَ وَاصِلَاتِ النُّرُودِ
لَمْ أَلْمَأْهَا عَلَى الصُّدُودِ لِأَنِّي كُنْتُ أَهْلًا مِنْ مِثْلِهَا لِلصُّدُودِ

Cennet hûrilerini değersiz kılan nice ceylan bakışlı ve boyunlu güzeller;

Benimle konuştu, kalbim ona doğru uçtu ve susuzluğumu gidermeye umutlandım;

Ancak o, benden uzaklaştı ve bana hûrilerin maymunlara vardığı hiç görülmüş mü dedi;

*Benden yüz çevirdiği için onu kınamadım, çünkü ben onun gibisinden yüz bulmamaya müstahakım.*⁴⁴

43 Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Se'âlibî, *Yetîmetü' d-dehr fi mehâsini ehli'l- 'aşr*, thk. Müfîd Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1983), 5/212.

44 Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Mûsâ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 1/231.

2.1.8. Arkale el-Kelbî

‘Arkale el-Kelbî (öl. 567/1172) adıyla şöhret bulan ve bir gözünü kaybettiği için “‘Arkale el-A’ver” lakabıyla tanınan Eyyûbî devri şairlerinden Ebü’n-Nedâ Hassân b. Nemîr de kendini küçümseyen şairler arasında yer almaktadır. ‘Arkale, şiirlerinde telaffuzu kolay ve söz sanatlarının seyrek olduğu sağlam bir üslûp kullanmıştır. Komik espri ve nükteleriyle eğlendiren ‘Arkale, bu doğrultuda fizikî kusurlarını alay konusu yaparak kendisiyle alay etmiştir. Şair aşağıdaki dizelerde dostunun yanında boyunun çok kısa kaldığını ve fizikî görünüş olarak tek gözlü deccâla benzediğini belirterek kendini hicvetmiştir.

لِي حَبِيبٌ فَدُهُ فُدٌّ مِنْ السُّمْرِ الرَّقَائِي
مَنْ رَأَهُ وَرَأَى قَالَ ذَا عَجْرٍ اتِّفَاقِي
أَعْوَزُ الدَّجَالَ يَمِثِّي خَلْفَ عُوَجِ بْنِ عَنَاقِ

Beni, boyu ince esmer tenlilerden biçilmiş (oldukça yakışıklı ve zarif) bir dostumla görenler;

Uyumlu olmadığımıza inanır ve Üc b. Unuk arkasında yürüyen tek gözlü deccâl olduğumu söyler.⁴⁵

2.1.9. İbn Hazmûn

Kendini hicveden şairlerden biri de Endülüslü şair Ebu'l-Hasan Ali b. Hazmûn'dur. İbn Abdülmelik el-Merrâküşî'nin (öl. 703/1303) İbn Hazmûn'u anlatırken kullandığı: “Edebiyat ve tarihten bahseden, zamanın dâhilerinden yetenekli/usta bir şair, ağzı bozuk ve hicivleri müstehcen (küfürbaz) biriydi.”⁴⁶ şeklindeki ifadelerine bakıldığında, onun hicivde güçlü ve etkili bir şair olduğu söylenebilir. Hiciv şimşeklerinden bir yıldırım olarak nitelendirilen İbn Hazmûn'un kendini hicvetmesi, hicvedilmeyi hak etmediği halde sivri diline hâkim olmayarak ya da karakterinde bulunan hiciv eğilimine yelik düşerek yerdiği kişilerin intikamını almak istediği şeklinde yorumlanmıştır. Hicivleri sayesinde kadı, vali, komutan ve benzeri yöneticiler nezdinde makam ve yüklü servete kavuşan şair şu dizelerinde birilerini hicvetmek isteyenler için dış görünüşüyle yeterince malzemeye sahip olduğunu belirterek kendini hicvetmiştir:

تَأَمَّلْتُ فِي الْمِرَاةِ وَجْهِي فَخَلَّتُهُ كَوْجُهُ عَجُوزٍ قَدْ أَشَارَتْ إِلَى اللَّهِوِ
إِذَا شِئْتُ أَنْ تَهْجُو تَأَمَّلْ خَلْقِي فَإِنَّ بِهَا مَا قَدْ أَرَدْتُ مِنَ الْهَجْوِ

Aynada yüzümü inceledim, eğlenceye davet eden yaşlı bir kadın sandım bir an kendimi!

45 Arkale el-Kelbî, *Dîvânü 'Arkale el-Kelbî*, thk. Ahmed el-Cündî (Beyrut: Dâru Sâdır, 1992), 67.

46 Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed İbn Abdülmelik el-Merrâküşî, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevşûl ve'ş-Şıla*, thk. İhsan Abbas vd. (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2012), 3/203.

*Birini hicvetmek istersen yaratılışımı düşün. Çünkü o taşıyor hiciyden her istediğini.*⁴⁷

2.2. Dolaylı Olarak Kendini Hicveden Şairler

Özhiciv genelde doğrudan yapılan hiciv örneklerini akla getirirse de birtakım dolaylı hicivlerin de olduğu muhakkaktır. Dolaylı hicivde nispeten az bir yerme söz konusu olduğundan doğrudan yapılan hicve oranla bu türün örneklerine daha sık rastlanmaktadır. Arap şiirindeki dolaylı özhiciv farklı türlerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar aile fertlerini, kabile ve şehirlerini hicveden şairlerde söz konusudur. Konunun yakından gözlemlenmesi adına aşağıda verilen alt başlıklarda bunun örneklerine değinilecektir.

2.2.1. Cerîr b. 'Atıyye

Emevîler devrinde hicivleriyle ün yapan şairlerden Cerîr b. 'Atıyye'nin (öl. 110/728) farkında olmadan kendini hicvettiği kaydedilir. Teym kabilesinden Ömer adında biri onu hicveder, bunun üzerine amansız bir hiciv şairi olan Cerîr, Ömer'i tembihlemeleri için Teym kabilesini uyardığı şu beyitlerinde farkında olmadan kendini dışkılı makata temas eden taşâ benzeterek dolaylı olarak hicveder:

تَعَرَّضْتُ نَبِيَّ لِي جَهْلًا لَأَهْجُوَهَا كَمَا تَعَرَّضَ الْأَسْتِ الْحَارِيَّ الْحَبْرُ

*Teym kabilesi hicivlerime hedef olmak için cahilce bana karıştı, (istincâ) taşın(ın) dışkılı anüse maruz kaldığı gibi.*⁴⁸

2.2.2. Ebû Dülâme

Dolaylı yoldan kendisini hicveden şairlerin başında mizah ve güldürü şairi Ebû Dülâme gelmektedir. Özhiciv geleneğinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip Ebû Dülâme'nin yanına bir gün Ebû Atâ es-Sindî gelir, Ebû Dülâme yemek yemeden onun gitmesine izin vermez; yemek getirilir ve ikisi beraber yemek yedikten sonra birden Ebû Dülâme'nin küçük kızı babasının yanına gelir. Ebû Dülâme kızını omuzuna alır ve çocuk onun üzerine işer. Bunun üzerine şair çocuğu omuzundan indirerek yanından uzaklaştırır ve onu hicvederken dolaylı biçimde kendisini de şöyle yermektedir:

بَلَّلْتُ عَلَيَّ لَا حَيِّبَتِ تَوْبِي قَبَالَ عَلَيَّكَ شَيْطَانٌ رَجِيمٌ
فَمَا وَلَدْتِكَ مَرِيئًا أُمَّ عَيْسَى وَلَا رَبَّكَ لِقَمَانُ الْحَكِيمِ
وَلَكِنْ قَدْ وُلِدْتَ لِأُمَّ سُوِّ يَفُومُ بِأَفْرِهَا بَعْلًا لَقِيمِ

47 İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*, 2/214, 215.

48 Cerîr b. Atıyye, *Dîvânu Cerîr bi şerhi Muḥammed bin Ḥabîb*, thk. Numan Muhammed Emîn Tâhâ (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 1/209-210.

Üzerime işeyip -Allah canını alsın- giysilerimi ıslattım. İşesin senin üzerine melun şeytan.

Ne seni doğuran İsa'nın annesi Meryem'dir ne de seni yetiştirendir hikmet sahibi Lokmân.

Ne var ki işlerini, aşağılık bir kocanın üstlendiği kötü bir annedir seni doğuran.⁴⁹

Arap toplumunda, kişinin kendisini hicvetmesi, başkaları tarafından hicvedilmesinden daha hafif olduğu, bu olayın devamındaki Ebû Dülâme ve Ebû Atâ es-Sindî arasında geçen diyalogdan anlaşılmaktadır.⁵⁰

2.2.3. Ahveş el-Enşârî

Ebü'l-Ferec el-İşfahânî (öl. 356/967) aşağıdaki iki beyit örneği üzerinden Emevî dönemi hiciv şairlerinden Ahveş el-Enşârî'yi (öl. 150/723) kendini hicveden şairler arasında zikretmiştir. Gözlerinden biri kısık olan adam anlamındaki Ahveş kelimesinden hareketle bu değerlendirmeyi yaptığı görülmektedir. Zira İsfahânî'nin, şair "Ahveş kendisini hicvederek ve gözündeki kısıklığı zikrederek şöyle demiştir." şeklindeki ifadesi bunu destekler mahiyettedir. Ancak şiir incelendiğinde burada şairin doğrudan kendisini değil; bilakis oğlunu hicvettiği kolaylıkla anlaşılmaktadır.

أَفِيحٌ بِهِ مِنْ وُلْدٍ وَأَشَقِحُ مِثْلَ جُرَيِّ الْكَلْبِ لَمْ يُفَيِّحِ
إِنْ يَرِ سَوْءاً لَمْ يَغْمُ فَيُنْبِيحِ بِالْبَابِ عِنْدَ حَاجَةِ الْمُسْتَفْتِيحِ

Gözlerini açmamış köpek yavrusu gibi ne çirkin ve ne iğrenç bir velettir!

Kötülük görürse kalkıp havlamaz, ihtiyaç sahibi geldiğinde ise kapıdan ayrılmaz.⁵¹

2.2.4. Bedüzzamân el-Hemedânî

Kişinin, bedensel özellikleri gibi doğrudan kendisiyle alakalı hususlar dışındaki dolaylı biçimde kendisini ilgilendiren şeyleri yermesi gayet normaldir. Zira bu sadece onun şahsını ilgilendirmemektedir. Bu doğrultuda makâme türünün öncüsü kabul edilen Bedüzzamân el-Hemedânî'nin (öl. 398/1008) kendi şehrinin olumsuzluklarını zikrederek zemmetmesi ve kötülükleri üzerinden imajını zedelemesi, bunun somut bir örneğidir.

هَمَدَانُ لِي بَلَدٌ أَقْوَلُ بِفَضْلِهِ لَكِنَّهُ مِنْ أَفِيحِ الْبُلْدَانِ
صَبِيَانُهُ فِي الْقُبْحِ مِثْلُ شُبُوخِهِ وَشُبُوخُهُ فِي الْعَثَلِ كَالصَّبِيَانِ

Hemedan benim memleketimdir, üstünlüğüne hükmederim. Ancak o kentlerin en çirkinidir.

Çocukları çirkinlikte yaşlılar, yaşlıları ise akıl bakımından çocuklar gibidir.⁵²

49 Ebû Dülâme, *Divânu Ebî Dülâme*, 112.

50 Ebû Dülâme, *Divânu Ebî Dülâme*, 113.

51 Abdullah b. Muhammed b. Âsım Ahves el-Enşârî, *Şi'ru Ahveş el-Enşârî*, thk. İbrâhim es-Sâmîrî'î (Bağdad: Mektebetu'l-Endelüs, 1969), 49; İsfahânî, *el-Eğânî*, 4/232.

52 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 5/417.

Arap edebiyatında şehir ve bölgelere methiye ve hicviye yaygın bir olaydır. Bunun genellikle dinî ve mezhepsel saiklerden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Bu doğrultuda şairin sevmeyip hıncını çıkarmak istediği önemli şahsiyetleri, yaşadıkları şehir halkı üzerinden hedef alması, belli bir mezhebe mensup şairlerin, halkı kendi mezhebinden olmayan bir şehri yermesi pekâlâ mümkün olup, kaynaklarda örneklerine rastlanır.⁵³

2.2.5. İbn Uneyn

Hicivleriyle bilinen şair ve vezir Ebü'l-Mehâsin Şerefüddîn Muhammed b. Uneyn (öl. 630/1233) de kendini dolaylı biçimde hicveden şairler arasında yer almaktadır. Aile efradını dâhil herkesi hicvetmeyi âdet edinen hatta kendisine yapılan iyiliklere hicivle karşılık veren İbn Uneyn, sadece ahlâkî ve davranışsal yanlışları değil birtakım fizikî kusurları da hiciv konusu yapmaktan çekinmemiştir. *Miḳrâzû'l-a'râz* (*Irzların makası*) adlı 500 beyitlik uzun kasidesinde başta Selâhaddîn-i Eyyübî'nin veziri Kâdî el-Fâzıl (öl. 596/1200) olmak üzere Dımaşk büyüklerini, vezir ve valiler gibi üst düzey devlet adamlarını, kâtipler, âlimler, kadılar, komutanlar, tabipler gibi birçok sınıftan kesimleri, seçkin şahsiyetleri burada yer verilemeyecek kadar pervasızca ve arsızca hicvetmiştir. İbn Uneyn, son derece ağır bel altı hicivleri ve ahlâksızlığın had safhada olduğu bu yergileri sebebiyle Selâhaddîn-i Eyyübî tarafından Dımaşk'tan sürülmüştür.⁵⁴ Hicivlerinde hiçbir ahlâkî sınır tanımayan şair, can yakıcı ve faşist hicivleriyle kendini; hatta babasını bile yermiştir.

Şairin özelliklerinden biri, genelde hiciv, mizah ve aşağılayıcı şakalarında cidd ile hezli bir arada işleridir. İkisi arasında yakaladığı başarılı uyum onun üstün yeteneğini göstermektedir. İbn Uneyn'nin tipik özelliklerinden bir diğeri de kendine yönelik hicivlerinde dahiyane bir yöntem uygulayarak başkalarını da ortak etmesidir. Böyle bir stratejiye başvurması ise kendine dair hicvin dozajını düşürmek istemesi olarak yorumlanabilir. Kendini ve başkalarını (Cemâlüddîn b. Şîs el-Kureşî (öl. 625/1228) ve er-Reşîd en-Nablusî'yi) bir arada şu mısralarla hicveder:

أَنَا وَإِنَّ شَيْتَ وَالرَّشِيدُ ثَلَاثَةٌ لَا تُرْتَجَى فِينَا لِخَلْقٍ فَائِدَةٌ
 مِنْ كُلِّ مَنْ قَصُرَتْ يَدَاهُ عَنِ النَّدَى يَوْمَ الْجَدَا وَتَطُولُ عِنْدَ الْمَائِدَةِ
 فَكَأَنَّنا وَأَوْ يَعْمُرُو أَلْجَحْفَتَ أَوْ إِصْبَعِ بَيْنَ الْأَصَابِعِ زَائِدَةٌ

Ben, İbn Şîs ve er-Reşîd halk için bizden herhangi bir yarar umulmayan üç kişiyiz; Kıtık günü eli cömertlikten kısalan; fakat sofraya kurulduğunda eli uzanan biziz;

53 İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, 191.

54 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî 'Aşrû'd-düvel ve'l-imârât: eş-Şâm* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1990), 234-238.

*Bizler Amr kelimesine eklenmiş “vâv” veya parmaklar arasında fazla bir parmak gibiyiz.*⁵⁵

Bu örneğin son beytinde geçen عمرو kelimesindeki “vâv” harfinde yapılan teşbihte görüldüğü üzere hicivde çeşitli disiplinlere ait kimi terim ve kavramlar bir saldırı enstrümanı olarak referans noktası yapılmıştır. Başta gramer ilimleri olmak üzere farklı alanlara ait kural ve terimleri hiciv maksadıyla kullanmak klasik Arap edebiyatının özel bir tekniği olarak uygulanagelmıştır. Bundan hareketle edebi türlerde sarf ve nahiv gibi gramer kurallarına referansla üretilmiş malzeme, bu tekniği kullanan şairlerin dildeki güçlü tasarruf potansiyellerini ve dilsel yeteneklerini yansıtmaktadır. Öncelikle pratik bir zekâ, dil ve edebiyat açısından zengin bir müktesebatı gerektiren bu tekniğe, birçok alanda başvurulmuştur. Konular işlenirken muhtelif ilimlere ait belli terimlere referans yapılması tekniği hiciv de dâhil klasik Arap edebiyatının her türünde görülen bir tekniktir.

Sonuç

Klasik Arap şiirinin ana temalarından biri olan hiciv, zamanla temel fonksiyonunu yitirerek farklı anlayışlara evrilmiştir. Bu doğrultuda mizahî boyutu da bulunan özhiciv olgusu ortaya çıkmıştır. Klasik literatürde “özhicvi”i karşılayacak belli bir terim olmamakla birlikte *hicâ’u’n-nefs* tamlamasının anlam çerçevesini çağrıştıran çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Özhiciv türünde örnekler ortaya koyan şairler arasında Hutay’e’nin konumu tartışılmazdır. Nitekim o, özhiciv tekniğini en etkili biçimde kullanan kişidir ve bu tarzın en önemli temsilcisi; hatta müessisi olarak takdim edilmektedir. Hutay’e, bu tarzı icra ederek Ebû Dülâme ve İbnü’r-Rûmî başta olmak üzere kendisinden sonra gelen şairlere model olmuştur.

Özhiciv tarzını uygulayan şairler hicve meyyal bir fıtratta olduklarından genelde basit sebeplerin bile ruhlarındaki hiciv duygusunu tetiklediği kimselelerdir. Kendiyle alay eden şairlerin karakteristik özellikleri fiziksel kusurlar ve çirkinlikle birlikte hazırcevap, keskin zekalı, ırz ve namuslara pervasızca dil uzatmalarıdır. Kendini hicveden şairlerin özelliklerinden biri de genelde tekellüften uzak bir şekilde cidd ile hezl gibi zıt olgular arasında yakaladıkları başarılı dengedir. Özhicvin temel özelliği başkalarına yönelik hicvin aksine övünmeyi içermemesidir. Çünkü şair başkalarını yerdiğinde aynı zamanda doğrudan ya da dolaylı olarak kendi kabilesi veya şahsıyla övünmektedir. Özhicivde ise böyle bir durumdan bahsedilemez. Ayrıca şairler özhicivde bulunurken başkalarının kendilerine sempati beslemelerini engellemek için güldürüyü ve eğlenceyi öne çıkarmışlardır.

55 Ebü’l-Mehâsin Şerefüddîn Muhammed b. Nasr İbn Uneyn, *Divân*, thk. Halil Merdem Bek (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 147.

Daha çok vücut kusurlarının yerilmesi şeklinde görülen özhicivde sövgü ve alay unsurları gözle görülür boyuttadır. Bu doğrultuda özhicivde bulunan şairlerin belli bazı hayvanları hicvin bir aracı olarak kullandıkları ve kendilerini hayvanlar içerisinde en çok köpek, domuz ve maymuna benzeterek sövdükleri ve alay konusu yaptıkları müşahede edilmektedir. Bu tür bir hiciv, kendini maymun veya domuz olarak görece kadar umutsuzluk ve mizanropi ile karışık ağır bir alaycılık olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan öz hicve dair şiirsel malzeme dikkate alındığında göze çarpan biçimsel özelliklerinden birinin, müstakil kasidelerden ziyade, kısa kıtalar şeklinde olmasıdır. Çünkü öz hiciv genellikle şairin aklına gelen anlık sahnelerin mısralara dökülmesidir.

Hiciv de dâhil şiir temaları toplumsal gelişmelerle etkileşim içinde gelişip çeşitlenmiştir. Ekonomik sebeplerin yanı sıra derin kültürel çağrışımların ve kimi şairlerdeki psikolojik nedenlerin de şiir konularındaki zenginliğin arka planında yattığı ifade edilebilir. Öz hiciv, iç sıkıntısının, kompleksli bir kişiliğin, psikolojik bir hastalığın dışı vurumunun yanı sıra ender bir cesaretin ve özgüvenin, edebî yaratıcılığın bir yansıması olarak da görülebilir. Haksız yere başkalarını hicvetmektense kişinin kendisini hicvetmesinin daha etik olması, öz hiciv olgusunun olumlu bir tarafı olarak düşünülebilir.

Çalışmada yer verilen malzemenin analizinden hareketle insan tabiatıyla pek uyumlu olmayan öz hicvin, her zaman aynı gelişmeyi göstermediği anlaşılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde kendini hicveden şairlerin öz hicvi bazen bir sanat olarak bazen de maddî kazançlar elde etmek ve insanları güldürüp eğlendirmek amacıyla icra ettikleri gözlemlenmiştir. Muhtelif dönemlere ait örnekleri bulunan öz hiciv olgusu sadece bu olguyu uygulayan şairlerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda ilgili dönemlerde yaşayan halife ve yöneticilerin de ilgisine mazhar olmuştur. Kendini hicveden şairlerin daha çok bedensel kusurlarını yerdikleri ve vefat tarihlerinden hareketle bu şairlerin büyük bir kısmının mizah kültürünün yaygın olduğu ve sınıfsal çeşitliliğin damgasını vurduğu Abbâsîler döneminde yaşadığı sonucuna varılmıştır.

Çalışmamızla bağlantılı ancak ana odağı dışında kaldığı için ele alamadığımız şu hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır: Başkasından hicvedilmeyi istemek, bir nevi hiciv siparişi vermek anlamındaki *istida'ü'l-hicâ'* kavramı etrafında şekillenen edebiyatın incelenmeye tabi tutulmasıdır. Bu kavram kayda değer araştırmalara konusu olmuşsa da daha kapsamlı ve muhtelif açılardan tetkik edilmeyi beklemektedir.

Kaynakça

Ahnef el-Ukberî. *Dîvânu'l-Ahnef el-Ukberî*. thk. el-Hasen b. Şihâb - Sultân b. Sa'd es-Sultân. b.y.: Dâru Sâdır, 1999.

- Ahves el-Ensârî, Abdullah b. Muhammed b. Âsım. *Şi'ru Ahveş el-Ensârî*. thk. İbrâhim es-Sâmîrrâî. Bağdad: Mektebetu'l-Endelüs, 1969.
- Akbaş, Rıfat. *Klasik Arap Şiirinde Siyahîler*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.
- Aldyab, Ahmed. "ez-Zavâhirü'l-Fenniyye fi Şiri'l-Hicâ". *EKEV Akademi Dergisi* 66 (2016), 51-72.
- Arkale el-Kelbî. *Dîvânu 'Arkale el-Kelbî*. thk. Ahmed el-Cündî. Beyrut: Dâru Sâdır, 1992.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Evâil*. thk. Muhammed es-Seyyid el-Vekîl. Kahire: Dâru'l-Beşîr li's-Sekâfe ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1987.
- Ayyıldız, Esat. *Klasik Arap Şiirinde Emevî Dönemine Kadar Hiciv*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Bâbetî, Azîze Fevâl. *Mu'cemu's-şuarâi'l-muḥaḍramîn ve'l-umeviyyîn*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1998.
- Bedevî Tabâne. *Ḳudâme b. Cafer ve'n-naḳdü'l-edebî*. Kahire: Matba'atu'l-Fenniyye el-Hedîse, 3. Basım, 1969.
- Beyhakî, İbrâhim b. Muhammed. *el-Meḥâsin ve'l-mesâvî*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1961.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 7. Basım, 1998.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *Kitâbü'l-Ḥayevân*. 8 Cilt. Mısır: Mektebetü ve Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 2. Basım, 1965.
- Cerîr b. Atıyye. *Dîvânu Cerîr bi şerḥi Muḥammed bin Ḥabîb*. thk. Numan Muhammed Emîn Tâhâ. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, ts.
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Ṭabaḳâtü fuḥûli's-şuarâ*: thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Medenî, 1974.
- Ebânemî, İbrâhim b. Muhammed. "Hicâ'ü'z-Zât fi'l-'Aşri'l-Abbâsî: Dirâse fi'l-Bevâ'is ve'd-Delâlât". *Mecelletü'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye ve'l-İnsâniyye* 7/2 (2014), 653-693.
- Ebû Dülâme, Zend b. Cevn. *Dîvânu Ebî Dülâme*. thk. İmîl Bedî' Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1994.
- Ebü'l-Atâhiye, Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd. *el-Envârü'z-zâhiye fi dîvâni Ebi'l-Atâhiye*. thk. Luvîs Şeyho. Beyrut: Matbaatü'l-âbâi'l-Yesûiyyîn, 1886.
- Fâhûrî, Hannâ. *Târîḫü'l-edebî'l-Arabî*. Beyrut: el-Matbaatü'l-Bûlisiyye, ts.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn müretteben ulâ ḥurûfi'l-mu'cem*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Hassân b. Sâbit. *Dîvânu Ḥassân b. Sâbit*. nşr. Abdülemîr Mühennâ. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994.
- İbn Abdülmelik el-Merrâküşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevşûl ve's-Şıla*. thk. İhsan Abbas vd. 6 Cilt. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2012.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İḳdü'l-ferîd*. thk. Müfid M. Kumeyha - Abdülmecid et-Terhînî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *eş-Şir ve's-şuarâ*: thk. Müfid M. Kumeyha - Muhammed Emîn ed-Dannâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2005.

- İbn Reşik el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen. *el-Umde fi mehâsini's-şîr ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 5. Basım, 1981.
- İbn Saîd el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Mûsâ. *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*. thk. Şevkî Dayf. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 4. Basım, ts.
- İbn Uneyn, Ebü'l-Mehâsin Şerefüddîn Muhammed b. Nasr. *Dîvân*. thk. Halîl Merdem Bek. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbnü'l-Cerrâh, Ebû Abdullah. *el-Varaqa*. thk. Abdülvehhâb Azzâm - Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1953.
- İbnü'l-Muazzel, Abdüssamed. *Şi'ru'l-Abduşşamed bin el-Muazzel*. thk. Züheyr Gâzî Zâhid. Necef: Matba'atu'n-Nu'mân, 1970.
- İbnü'r-Rûmî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc. *Dîvân*. thk. Ahmed Hasan Besec. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2002.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn. *el-Eğânî*. thk. İhsan Abbas vd. 21 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısıriyye, 1952.
- İsmâil, Anâd Gazvân vd. *el-Edebü'l-Arabî*. Bağdad: Irak Eğitim Bakanlığı Yayınları, 4. Basım, 1974.
- Kureşî, Ebû Zeyd. *Cemheretü eş-âri'l-Arab*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Kahire: Nehdatu Mısır, 1981.
- Kütübî, Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir. *Fevâtü'l-Vefeyât*. thk. İhsan Abbas. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1973.
- Muhammed M. Hüseyin. *el-Hicâ' ve'l-heccâ ûn fi'l-Câhiliyye*. İskenderiye: Mektebetü'l-Âdâb bi'l-Cemâmîz, 1947.
- Mütenebbî, Ebü't-Ṭayyib Ahmed b. el-Hüseyn. *Dîvânü Ebi't-Ṭayyib el-Mütenebbî bi şerhi Ebi'l-bekâ el-Ukberî*. thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Me'rîfe, ts.
- Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâ'îl. *el-Muhtâ' fi'l-luğa*. thk. Muhammed Hasan Âlü Yâsîn. 11 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1994.
- Sâmî ed-Dehhân, Muhammed. *el-Hecâ'*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1957.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed. *Yetîmetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-aşr*. thk. Müfîd Muhammed Kumeyha. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Süleyk b. es-Süleke es-Sa'dî. *Dîvânü Süleyk b. es-Süleke*. thk. Se'dî ed-Dinâvî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994.
- Şâyib, Ahmed. *Târîhu'n-nekâiz fi's-şîri'l-Arabî*. Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısıriyye, 2. Basım, 1954.
- Şevkî Dayf. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-Aşrû'l-Abbâsiyyü's-sânî*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1973.
- Şevkî Dayf. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî Aşrû'd-düvel ve'l-imârât: eş-Şâm*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1990.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. 9 Cilt. Kahire: Darü'l-Meârif, 2. Basım, 1966.
- Tuleyhât, Gazi - Eşkar, İrfân. *el-Edebu'l-câhilî*. Humus: Dâru'l-İrşâd, 1992.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mucemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.

Klasik Arap Şiirinde Özhiciv ve Kendini Hicveden Şairler

Mehmet Şirin Aladağ

Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belağatı Ana
Bilim Dalı

msirinaladag@yyu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1549-2223>

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, kâr amacı gütmeyen veya özel sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Klasik Arap Şiirinde Özhiciv ve Kendini Hicveden Şairler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup toplanan veriler üzerinde hiçbir tahrifat yapılmamıştır. Herhangi bir etik ihlalle karşılaşılması durumunda *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin yükümlülüğü olmayıp tüm sorumluluk yazarlara aittir.